

Зеліско А.В. Правовий статус фермерських господарств як юридичних осіб приватного права
/ А.В. Зеліско // Право України. – 2010. – №5. – С. 143-149.

А.В. Зеліско

доцент кафедри цивільного права

*Юридичного інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника, к.ю.н.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЯК ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Протягом вісімнадцяти років незалежності в Україні сформувалась система законодавчих актів, які стали основою для діяльності численних організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. В сучасних умовах економічної нестабільності все більшу увагу привертають до себе фермерські господарства, які є ефективним інструментом забезпечення стабілізації та подальшого розвитку сільськогосподарської діяльності в Україні. В.І. Семчик наголошує на тому, що саме форма фермерських господарств є якісним засобом трансформації сільського господарства шляхом переведення його на приватну систему [1,21].

Правовий статус фермерських господарств визначається Господарським та Цивільним кодексами України, Земельним кодексом України, спеціальним Законом України «Про фермерські господарства» (редакція від 2003 року) та іншими нормативно-правовими актами України.

Правові аспекти діяльності фермерських господарств досліджували такі вчені-аграрники, як В.І. Семчик, О.О. Погрібний, Т.П. Проценко, Н.І. Титова, М.С. Долинська та ін. Окремим аспектам вказаної теми присвячували свої праці також відомі вчені-цивілісти – В.В. Луць, І.М. Кучеренко, І.В. Спасибо-Фатеєва, О.М. Вінник і ін. Однак чинне законодавство України є не послідовним у питаннях підходів до визначення статусу фермерських

господарств, що зумовило наявність у його нормах численних неузгоджень та суперечностей. Тому *метою* нашого дослідження є спроба на основі аналізу положень відповідних нормативно-правових актів виокремити недоліки у правовому регулюванні фермерських господарств як юридичних осіб. Реалізація наведеної мети дозволить сформулювати окремі пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у даній сфері.

Незважаючи на той факт, що Цивільний кодекс України не передбачив організаційно-правову форму фермерських господарств, останні за своєю правовою природою є *корпоративними юридичними особами*. Підтвердженням такого висновку є створення фермерських господарств шляхом об'єднання осіб та/або майна з метою отримання прибутку. Отже, можна стверджувати, що вони наділені ознаками, властивими для товариств. Слід погодитися з науковцями, які наголошують на тому, що ЦК України не встановив вичерпного переліку юридичних осіб, а відтак вони можуть створюватися на підставі та у формах, передбачених окремими законами, до створення та діяльності таких юридичних осіб мають субсидіарно застосовуватися положення ЦК України стосовно інституту юридичних осіб [2,138]. До вказаних юридичних осіб належать і фермерські господарства.

Господарським кодексом України фермерські господарства передбачені главою 11 «Приватні підприємства. Інші види підприємств». Однак наведений кодифікований акт містить лише загальні положення стосовно фермерських господарств, покладаючи завдання регулювання їх правового статусу на спеціальні закони, зокрема, Закон України «Про фермерські господарства». ГК України визначає фермерські господарства як «форму підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції». Таке визначення не зовсім відповідає сутності фермерських господарств як самостійних суб'єктів господарювання, оскільки не вказує на наявність у них статусу юридичної особи, що зумовлює необхідність внесення змін до положень ГК України.

Спеціальним нормативно-правовим актом, який визначає правовий статус фермерських господарств є Закон України «Про фермерські господарства» 2003 року. Однак, вказаний Закон навряд чи містить послідовні концептуальні підходи до регулювання статусу фермерських господарств.

Адже відповідно до ст. 1 Закону *фермерське господарство* є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону (далі - ФГ). Виходячи з наведеної дефініції, ФГ є самостійним суб'єктом права – юридичною особою, яка характеризується такими ознаками, як: створення і реєстрація у встановленому законом порядку; можливість мати цивільну право- і дієздатність; право бути позивачем і відповідачем в суді; організаційна єдність; можливість нести самостійно майнову відповідальність; здатність виступати від свого імені в цивільному обороті [3,88].

Проте ст. 22 Закону визначає ФГ як об'єкт майнових прав – цілісний майновий комплекс, що включає майно, передане до складеного капіталу, не розподілений прибуток, майнові та інші зобов'язання. За рішенням членів ФГ відповідно до закону ФГ як цілісний майновий комплекс може бути відчужене на підставі цивільно-правових угод.

Наведене дає можливість стверджувати, що ФГ розглядаються законодавцем одночасно як суб'єкт та об'єкт права. Цілком очевидно, що така «подвійність» не може сприяти ефективному регулюванню їх діяльності.

Однією з визначальних ознак ФГ в якості юридичних осіб є наявність у них *відокремленого майна*. Саме дана характеристика, зауважує В.Д. Примак, є передумовою функціонування організації як суб'єкта права, оскільки зумовлює можливість несення нею самостійної відповідальності всім своїм майном [4,158].

Закон України «Про фермерські господарства» визначає, що майном ФГ є складений капітал, порядок формування якого врегульовується у статуті.

Окремі зауваження викликає природа складеного капіталу ФГ (ч. 4 ст. 1). Традиційно сукупність внесків засновників, призначених для забезпечення діяльності створеної ними юридичної особи, називають статутним капіталом [5,497]. Вказаний термін справді є характерним для юридичних осіб, які здійснюють свою діяльність на основі статуту. Чим саме зумовлене визначення капіталу ФГ як складеного, є не зовсім зрозумілим. Якщо проаналізувати положення ЦК України, то термін «складений капітал» використовується законодавцем до повних та командитних товариств, які, як відомо, діють не на підставі статуту, а на основі засновницького договору. Тому доцільним буде стверджувати, що до ФГ більш вдалим буде застосовувати термін «статутний капітал».

Виходячи із ч. 4 ст. 1 та ст. 19 Закону, можна зробити висновок, що законодавець ототожнює поняття майна та складеного капіталу ФГ. В даному випадку слід погодитися з позицією В.М. Кравчука, який наголошує, що «статутний капітал помилково ототожнюють з усім майном (активами юридичної особи). Статутний капітал – це не майно, а джерело його утворення» [5,497]. Отже, Закон України «Про фермерські господарства» містить не цілком вірні концептуальні підходи до визначення правового режиму майна фермерського господарства.

Цікавими є норми ч. 2 ст. 20 Закону, згідно з яким майнові права, що входять до складеного капіталу ФГ, передаються його на визначений у статуті термін. Законодавець не деталізує, якими критеріями визначається такий термін. Мабуть, мається на увазі строк, протягом якого буде здійснювати свою діяльність ФГ. Однак наведене припущення більше знаходиться в сфері здогадок, ніж реальних нормативних положень.

До того ж, деякі заперечення викликає передбачена в ст. 20 можливість врегулювання в статуті внесення вкладів у вигляді майнових прав до

складеного капіталу ФГ. Адже самої вказівки у статуті про передачу майнових прав недостатньо. Під час внесення таких вкладів доцільним є укладення окремого цивільно-правового договору [6,52].

Відповідно до ст. 19 Закону до складу майна ФГ (складеного капіталу) можуть входити: будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством у результаті господарської діяльності, одержані доходи, інше майно, набуте на підставах, що не заборонені законом, право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, які передаються членами фермерського господарства до його складеного капіталу.

Слід зазначити, що серед об'єктів, які можуть належати ФГ у ст. 19 не вказано земельні ділянки, а лише право користування ними. Ст. 20 того ж Закону містить норму, згідно з якою у власності ФГ може перебувати будь-яке майно, в тому числі земельні ділянки... В той же час, ст. 12 Закону містить положення, згідно з якими землі ФГ можуть складатися із:

- а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
- б) земельних ділянок, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності;
- в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Як бачимо, ст. 12 передбачає можливість належності земельної ділянки на праві власності ФГ, в той час як ст. 19 не передбачає можливість включення такого об'єкта до його складеного капіталу.

На жаль, положення Закону не дають змоги з'ясувати чи є земельні ділянки внеском до складеного капіталу і які правові підстави у ФГ для користування земельними ділянками, що належать на праві приватної власності його членам.

Окремі зауваження викликає включення у ст. 12 до земель ФГ земельних ділянок, що належать громадянам – членам ФГ на праві приватної власності. Вказане положення суперечить статусу ФГ як юридичної особи. В даному випадку слід вести мову про можливість передачі членами ФГ до складеного капіталу права користування земельною ділянкою, про що має бути зазначено у статуті. В результаті закріплення у статуті вказаних положень земельна ділянка залишається у власності членів ФГ.

Якщо земельна ділянка належить на праві приватної власності громадянину – члену ФГ, а в статуті не передбачено передачі права користування земельною ділянкою до складеного капіталу, то, відповідно, немає правових підстав відносити таку земельну ділянку до земель ФГ, яке в якості юридичної особи здійснює свою діяльність на основі відокремленого майна – складеного капіталу.

Отже, можна зробити висновок, що у Законі відсутня чітка регламентація того, які земельні ділянки належать ФГ як юридичній особі. Проте дане питання має, безумовно, важливе значення, враховуючи норму ч.2 ст. 21 Закону, відповідно до якої звернення стягнення на земельні ділянки, надані у власність для ведення ФГ, допускається у випадках, коли у ФГ відсутнє інше майно, на яке може бути звернено стягнення. У випадку, якщо до земель ФГ включати земельні ділянки, що належать на праві приватної власності членам ФГ, то виникає можливість звернення на них стягнення за зобов'язаннями ФГ у разі відсутності в нього іншого майна.

Вказане кардинально суперечить основоположним принципам інституту юридичної особи, закріпленим у ст. 96 ЦК України, а саме: юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями; учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом. Аналогічні

положення відображені у ч.1 ст. 21 Закону: ФГ несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах майна, яке є власністю ФГ.

В ході дослідження викладеної вище проблематики слід погодитися з твердженням І.М. Кучеренко про те, що Закон «Про фермерські господарства» не визначив фактично об'єкта права власності членів ФГ [7,220]. І справді, виходячи з аналізу норм Закону ФГ визнане самостійним суб'єктом права власності на майно (складений капітал). Водночас, підкреслює І.М. Кучеренко, ст.22 визначає ФГ як цілісний майновий комплекс, що включає не лише передане до складеного капіталу майно, але й майнові права, які теж входять до складеного капіталу відповідно до ст. 21 Закону. Враховуючи те, що ФГ як цілісний майновий комплекс може відчужуватися на підставі рішення його членів, то воно виступає об'єктом права власності членів ФГ [7,218-219]. Однак не слід забувати, що ФГ є корпоративною юридичною особою, а тому у членів, які передали до складеного капіталу майно чи земельну ділянку, виникає сукупність корпоративних прав (майнових та організаційних), пов'язаних із наявністю їх частки у складеному капіталі. Зокрема, відповідно до ст. 20 Закону член ФГ має право на отримання частки майна ФГ при його ліквідації або у разі припинення членства у ФГ. Розмір такої частки визначається статутом.

Отже, Закон неоднозначно підходить до визначення об'єктів права власності членів ФГ, передбачаючи, фактично, що ними може бути або фермерське господарство як цілісний майновий комплекс або частка у складеному капіталі.

Розглянуті положення свідчать про те, що Закон України «Про фермерські господарства» фактично розрахований не на юридичних осіб, а на здійснення спільної діяльності без створення юридичної особи. Тому слід погодитися із існуючою в науці цивільного права думкою, відповідно до якої для ФГ більш близькою є конструкція простого товариства, аніж юридичної особи [8,30].

А тому можна стверджувати про відсутність у Законі єдиного концептуального підходу до регулювання діяльності фермерських господарств як юридичних осіб, що є самостійними суб'єктами правовідносин. Доцільно підкреслити необхідність здійснення *подальших досліджень* правового регулювання діяльності фермерських господарств, зокрема, питань, пов'язаних із здійсненням фермерським господарством повноважень власника, стосовно належного йому майна, із реалізацією членами фермерського господарства майнових та організаційних прав, пов'язаних із участю у ньому шляхом передачі майна (в тому числі земельних ділянок) чи майнових прав до складеного капіталу фермерського господарства.

1. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання: монографія / кол. авторів. За ред.. В. І. Семчика. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 252 с. – 252 с.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. 1. – 2005. – 832 с.
3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання п'яте, перероблене і доповнене // За заг. ред. Е.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 1208 с. – 1208 с.
4. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: монографія / В. Д. Примак. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 432 с.
5. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.
6. Кравчук В.М. Формування статутного капіталу юридичної особи / В.М.Кравчук // Право України. – 2007. – №6. – С. 49-53.

7. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І.М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с. – 328 с.
8. Кучеренко І.М. Право власності і виникнення нових форм виробництва у сільському господарстві / І.М. Кучеренко // Нові форми сільськогосподарського виробництва. – К.: Наукова думка, 1994. – 149 с.

Зеліско А.В. Правовий статус фермерських господарств як юридичних осіб приватного права

Анотація. У статті досліджується правовий статус фермерських господарств в якості юридичних осіб приватного права. Особлива увага звертається на правовий статус засновників (учасників), правовий режим майна, установчі документи фермерського господарства. На основі проведеного дослідження зроблено висновок про деяку непослідовність концептуальних підходів щодо правового регулювання статусу фермерських господарств.

Ключові слова: фермерське господарство, юридична особа, товариство, правовий статус, складений капітал, організаційно-правова форма.

Зеліско А.В. Правовой статус фермерских хозяйств как юридических лиц частного права

Аннотация. В статье анализируется правовой статус фермерских хозяйств в качестве юридических лиц частного права. Особое внимание обращено на исследование правового статуса учредителей (участников), правовой режим имущества, учредительные документы фермерского хозяйства, что дало возможность сделать выводы о некоторой непоследовательности концептуальных подходов к правовому регулированию статуса фермерских хозяйств.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, юридическое лицо, общество, правовой статус, сложенный капитал, организационно-правовая форма.

Zelisko A.V. Legal status of farming facilities as legal bodies of private law reveals.

Annotation. In this article is researched the legal status of the farming facilities as legal bodies of private law reveals. . Especial attention is taken to a specific circle of founders and their legal status; to the legal mode of the property; to the legal nature of the constituent contract as seat the document of farming facilities. On the basis researshes is drawn conclusions about certain inconsistent conceptual approaches that concern legal regulation of the status farming facilities.

Key words: farming facilities, juridical person, society, legal status , charter faunal, legal form.

23 вересня 2009 р.

Зеліско Алла Володимирівна, доцент кафедри цивільного права
Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника

дом. телефон: 80342789255
моб. телефон: 80504331855
служб. телефон: 8034223194

домашня адреса: 76014
вулиця Товарна, б. 2., кв. 21
місто Івано-Франківськ